

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรที่มีค่าของประเทศและเป็นแหล่งของทรัพยากรที่ทำให้สภาพแวดล้อมในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เหมาะสม เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งของต้นน้ำลำธารและเป็นองค์ประกอบที่ทำให้เกิดความชุ่มชื้นแก่บรรยากาศ ภูมิภาคใดๆ ของประเทศที่มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ย่อมส่งผลให้สภาพแวดล้อมทางการเกษตรดีขึ้น

ในอดีตที่ผ่านมาป่าไม้มักได้รับความสนใจก็ต่อเมื่อมองเห็นว่าสามารถส่งออกไม้ผลิตขายต่างประเทศ หรือเพื่อการใช้ในประเทศหรือไม่เช่นนั้นก็ในฐานะที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการควบคุมแหล่งน้ำหรือควบคุมการพังทลายของหน้าดินเท่านั้น ส่วนหนึ่งของทรัพยากรป่าไม้จึงถูกใช้หมดไป เพิ่มศักดิ์ (2535:97) ได้กล่าวว่า ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีปริมาณจำกัดเมื่อเปรียบเทียบกับความต้องการของประชากรที่เพิ่มขึ้น โดยสามารถพิจารณาได้อย่างชัดเจนจากกรณีของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในประเทศไทยที่ผ่านมาในปี พ.ศ. 2534 ซึ่งประมาณว่ามีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์เหลืออยู่เพียงร้อยละ 27.90 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศหรือประมาณ 86.46 ล้านไร่ ซึ่งต่ำกว่าพื้นที่ป่าไม้ตามที่กำหนดไว้ในแผนภายใต้นโยบายแห่งชาติที่ประกาศเมื่อเดือนธันวาคม 2528 กล่าวคือ กำหนดให้มีพื้นที่ป่าเท่ากับ 128.28 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ

การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไม้และจำนวนประชากรของประเทศไทยมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดแต่เป็นไปในทางตรงกันข้ามคือ ในขณะที่พื้นที่ป่าไม้มีแนวโน้มลดลงแต่จำนวนประชากรกลับมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น การเพิ่มขึ้นของประชากรเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้พื้นที่ป่าลดลง ซึ่งประกอบด้วยสาเหตุสำคัญ 4 ประการ คือ การทำลายป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอย การทำลายป่าเพื่อใช้ที่ดินทำการเกษตร การตัดไม้เพื่อทำฟืน การลักลอบตัดไม้เพื่อการค้า (ดุสิต ,2535:74)

สาเหตุที่ป่าไม้ถูกทำลายลงมิใช่เกิดจากการขยายตัวเนื่องจากการเกษตรเท่านั้นแต่เนื่องจากป่าไม้เป็นทรัพยากรที่สำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการก่อสร้างและหัตถกรรม

ขนาดใหญ่ ตลอดจนความต้องการไม่ในการหุงต้มอาหารของประชาชนทำให้ป่าไม้ถูกทำลายลงเป็นอย่างมาก (อภิพรธ,2530:35)

ในแง่เศรษฐกิจการที่รัฐมองว่าป่าเป็นของรัฐและป่ามีไว้เพื่อให้ประโยชน์ในรูปการให้สัมปทานแก่ผู้ประกอบการทำไม้ที่มีฐานะ ผลที่ตามมาคือทรัพยากรป่าไม้กลายเป็นทรัพยากรที่รัฐผูกขาดให้เป็นประโยชน์แก่กลุ่มคนผู้ประกอบการทำไม้ซึ่งเป็นคนจำนวนน้อย ประชาชนส่วนใหญ่โดยเฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ใกล้หรือในป่ากลายเป็นผู้ใช้ป่าอย่างผิดกฎหมาย ความขัดแย้งของประชาชนในท้องถิ่นผู้อยู่กับป่าแต่ไม่มีโอกาสใช้ป่าอย่างถูกกฎหมายกับนายทุนทำไม้และเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งเป็นคนภายนอกจึงเกิดขึ้นตลอดเวลา ความรักและหวงแหนป่าไม้แม้ว่าจะมีอยู่ในท้องถิ่นแต่เขาก็ไม่อยากจะพิทักษ์รักษาไม้เอาไว้ เพราะการรักษาไม้เอาไว้มีความหมายเพียงเพื่อให้คนภายนอกมาตัดเอาไป ดังนั้นเมื่อมีโอกาสเขาจะลักลอบตัดไม้อีก

การปลูกป่าชุมชนเป็นวิธีการหนึ่งในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวรวมทั้งยังสามารถแก้ไขปัญหาลือมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ โดยมุ่งเน้นให้องค์กรระดับท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ดูแลมากที่สุด ลักษณะการดำเนินงานโครงการเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านในท้องถิ่นร่วมมือร่วมใจกันอนุรักษ์ผืนป่าสมบูรณ์ที่ยังคงเหลืออยู่ และร่วมมือกันปลูกป่าชุมชนในพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้านเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าและเพื่อจะได้มีแหล่งป่าไม้สำหรับตอบสนองความต้องการใช้สอย โดยให้ชาวบ้านมีบทบาทและส่วนร่วมในการดำเนินการทุกขั้นตอนนับตั้งแต่การวางแผนกำหนดพื้นที่ การดูแลรักษาและอนุรักษ์ รวมถึงการบริหารและการจัดการป่าชุมชนนั้นด้วย ทั้งนี้โดยมีหน่วยงานของรัฐให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการและค่าใช้จ่ายในการดำเนินการบางส่วน (โกมลและชัชวาลย์,2524:687)

ดังนั้นป่าชุมชนจึงเป็นรูปแบบการใช้ที่ดินป่าและทรัพยากรต่างๆ โดยมีระบบการจำแนก มีอาณาเขต มีกฎเกณฑ์เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ประชาชนในท้องถิ่นจะมีความรัก ความหวงแหน และช่วยกันดูแลรักษาป่าไม้ที่อยู่ใกล้ๆ กับตัวเขาเพื่อให้ทรัพยากรเหล่านี้เอื้ออำนวยประโยชน์ในการดำรงชีวิตของพวกเขาทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ทรัพยากรป่าไม้จะต้องได้รับการพัฒนาและจัดการโดยองค์กรในท้องถิ่นเพื่อประโยชน์โดยตรงของพวกเขา ซึ่งนั่นก็คือผลประโยชน์โดยตรงของรัฐในระบอบประชาธิปไตยนั่นเอง

หลักการสำคัญของป่าไม้ชุมชนอยู่ที่การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจการป่าไม้เพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น โดยให้ประชาชนพยายามช่วยเหลือตนเอง

รัฐบาลและเจ้าหน้าที่จะให้ความช่วยเหลือในส่วนที่เกินกำลังความสามารถที่พวกเขาจะช่วยเหลือตนเองได้เท่านั้น เนื่องจากเป็นการช่วยเหลือให้ช่วยตนเองได้จึงพยายามให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน การจัดการ ปลูก บำรุง ป้องกันรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ด้วยตนเอง จุดมุ่งหมายสุดท้ายคือจะได้หยุดทำลายป่าเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้ตนเองและครอบครัว อีกทั้งเป็นแนวทางที่จะทำให้ประชาชนและทรัพยากรป่าไม้อยู่ร่วมกันได้ในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน (นิวัติ, 2530:1)

โครงการชุมชนรักป่าเป็นการส่งเสริมกิจกรรมด้านป่าไม้อันสืบเนื่องมาจากปัญหาการขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้และขาดแคลนไม้ใช้สอยในครัวเรือน เนื่องมาจากการตัดไม้ทำลายป่ามากเกินไป ดังนั้นพวกเขาจึงมีความคิดที่จะรักษาป่าไว้เพื่อเป็นป่าต้นน้ำ และป่าชุมชนของชาวบ้านต่อไป โดยกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบ โดยมีวัตถุประสงค์ของโครงการคือ

1. เพื่อต้องการมีป่าต้นน้ำ
2. เพื่อต้องการมีป่าใช้สอย
3. เพื่อต้องการมีป่าอนุรักษ์

โครงการชุมชนรักป่า ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วยหมู่บ้าน 6 หมู่บ้าน คือ บ้านแม่ชา บ้านสบขอล บ้านแม่หอย บ้านแม่ขอล บ้านสบแม่รวมเหนือ บ้านสบแม่รวมใต้ โดยมีประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์

กิจกรรมหลักของโครงการคือ

1. ช่วยกันป้องกันไฟป่าโดยการสร้างแนวกันไฟ
2. ออกกฎระเบียบว่าด้วยการใช้พื้นที่ป่าและทรัพยากรภายในป่า
3. มีการจัดการประชุมร่วมกันและแสดงความคิดเห็นเรื่องป่าชุมชน

การจัดการโครงการชุมชนรักป่า

1. มีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่า เช่น มีการปักป้ายเครื่องหมายแนวเขตป่า
2. มีการพิมพ์เอกสารแจกจ่ายให้ชาวบ้านได้รับทราบประโยชน์ของโครงการ
3. มีการจัดการประชุมโดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อนฤดูแล้ง

ซึ่งพื้นที่บริเวณนี้ชาวบ้านได้ร่วมแรงร่วมใจกันดูแลรักษาไว้เพื่อเป็นต้นน้ำลำธารของหมู่บ้านและใช้ประโยชน์จากป่าซึ่งเป็นป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้สัก ไม้ประดู่ ตะแบก เป็นต้น

ความต้องการบางประการของชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

1. ชาวบ้านต้องการให้มีกฎหมายหมู่บ้านคุ้มครองป่าไม้ในหมู่บ้าน
2. ชาวบ้านต้องการให้มีการปลูกป่าทดแทนป่าเสื่อมโทรม
3. ชาวบ้านมีความต้องการที่จะทำแนวป้องกันไฟป่าในฤดูแล้ง
4. ชาวบ้านต้องการให้มีการควบคุมพื้นที่ทำการเกษตร
5. ชาวบ้านต้องการให้หน่วยงานของรัฐช่วยเหลือและสนับสนุนในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

โครงการชุมชนรักป่านี้เริ่มทำที่บ้านแม่ซาก่อน หลังจากทำโครงการแล้วพบว่าพื้นที่ป่าไม้มีสภาพดีขึ้น อีกทั้งจำนวนสัตว์ป่าและสัตว์น้ำก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย จากผลที่ออกมาดังกล่าวทำให้หมู่บ้านอื่นๆ เห็นถึงประโยชน์และความจำเป็นในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จึงได้เข้าร่วมทำโครงการนี้ด้วย

ในการทำการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะมุ่งศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในโครงการชุมชนรักป่าที่มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูล ทางด้านป่าชุมชนซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการป่าชุมชนของทางราชการต่อไป

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์คือ

1. เพื่อศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในโครงการชุมชนรักป่า
2. เพื่อศึกษาถึงทัศนคติ ของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน ในโครงการชุมชนรักป่า
3. เพื่อศึกษาถึงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในโครงการชุมชนรักป่า

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการป่าชุมชน โดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมรักษาป่าไม้และ เป็นแนวทางให้เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือเอกชนที่เกี่ยวข้องจะได้ทราบถึงวิธีการดำเนินการ พร้อม ทั้งสาเหตุและอุปสรรคที่เกิดขึ้นอีกทั้งยังใช้เป็นแนวทางพื้นฐานในการวางแผน การดำเนินงาน เพื่อพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้แพร่หลายมากขึ้น

ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ทำการวิจัยเฉพาะการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เฉพาะผู้ที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนของหมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการชุมชนรักป่า ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ในด้านที่เกี่ยวกับบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และจิตวิทยา โดยดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยการให้แบบสอบถาม ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสัมภาษณ์หัวหน้า ครัวเรือนที่เข้าร่วมในโครงการชุมชนรักป่าด้วยตนเอง การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเริ่มทำการวิจัยตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2542 ถึงวันที่ 30 กันยายน 2542 รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 8 เดือน

นิยามศัพท์

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการดำเนินงานร่วมมือร่วมใจของประชาชน องค์ กรของรัฐ องค์กรเอกชน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยยึดหลัก การว่าสมาชิกในชุมชนนั้นๆ จะต้องร่วมกันวางแผนการปฏิบัติงานเพื่อสนองความต้องการหรือ แก้ไขปัญหาของประชาชนในชุมชน ในโครงการชุมชนรักป่านี้ ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมในเรื่อง ดังนี้

- การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา
- การมีส่วนร่วมในการวางแผนแก้ไขปัญหา
- การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผน
- การมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์
- การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

การอนุรักษ์ป่าชุมชน หมายถึง การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าที่อยู่อาศัยให้ได้ประโยชน์สูงสุดโดยไม่มีการบุกรุกทำลายป่า

ทัศนคติต่อป่าชุมชน หมายถึง ความรู้สึกและความคิดเห็นของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนในโครงการชุมชนรักป่า ซึ่งมีประเด็นคำตอบ 3 คำตอบ ดังนี้

1. คำตอบเห็นด้วย	มีค่าระดับเท่ากับ 3
2. คำตอบไม่แน่ใจ	มีค่าระดับเท่ากับ 2
3. คำตอบไม่เห็นด้วย	มีค่าระดับเท่ากับ 1

โครงการชุมชนรักป่า (The Community Forest Care Project) หมายถึง โครงการส่งเสริมกิจกรรมด้านป่าไม้อันสืบเนื่องมาจากปัญหาความแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้ ดำเนินการที่ ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย 6 หมู่บ้าน คือ บ้านแม่ชา บ้านแม่หอย บ้านสบขอย บ้านแม่ขอ บ้านสบแม่รวมเหนือ บ้านสบแม่รวมใต้ โดยมีกิจกรรมหลักของโครงการ คือ

- ช่วยกันป้องกันไฟป่าโดยการสร้างแนวกันไฟ
- ออกกฎระเบียบว่าด้วยการใช้พื้นที่ป่าและทรัพยากรภายในป่า
- มีการจัดประชุมและแสดงความคิดเห็นร่วมกันในเรื่องป่าชุมชน

ชาวบ้าน หมายถึง หัวหน้าครัวเรือนไม่ว่าชายหรือหญิงที่มีหน้าที่ดูแลและเป็นกำลังหลักของครอบครัว ในเขตพื้นที่ของหมู่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้านที่เข้าร่วมในโครงการชุมชนรักป่า